

Halmstad kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

KRISTINA SIMONSSON, 2015-06-26

jais
arkitekter

—

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Halmstad kyrka

Kågeröd-Röstånga församling, Rönnebergs kontrakt, Lunds stift
Halmstad socken, Svalöv Halmstad 22:1, Svalöv kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Halmstad by ligger i nordvästra Skåne, en mil söder om Kågeröd, i ett öppet kuperat jordbrukslandskap. Råån slingrar i närheten. Nordost om Halmstad börjar Söderåsen och landskapet övergår till skog.

Råån har varit segelbar till Halmstad och en viktig transportled, den var betydelsefull för etableringen av fast bebyggelse under vikingatiden i Halmstad. Kyrkor byggdes längs ån i Raus, Sireköpinge och Halmstad under 1100-1200-talet. Kyrkor kan också ha byggts i anslutning till medeltida huvudgårdar. Världsligt jordägande har varit det dominerande i Halmstad redan från 1300-talet. Under 1600-talet var hälften av gårdarna i Halmstad frälsegårdar under Duveke.

Duveke gods, belagt från 1500-talet, ligger norr om Halmstad och godsherren har varit kyrkans patronus med stort inflytande över kyrkan. Godset har ägts av släkterna Kyrning, Kratz, Ramel, Steuch. 1797 köptes gården av H.W. Berg von Linde.

Vid början av 1800-talet fanns det tolv gårdar i byn runt kyrkan, efter enskiftet 1828 flyttade de flesta gårdarna ut och bara enstaka gårdar fanns kvar.

Kyrkan ligger inom fornlämning Halmstad 30:1 som utgör Halmstad bytomt enligt karta från 1799.

Kvar av byn idag är prästgården med uthuslänga, före detta sockenstugan som numera är församlingshem och ett par gårdar.

Kyrkogården omges av betesmark och jordbruksfält. Norr om kyrkan finns landsvägen och en gård samt kyrkans parkering med församlingshem. Sydöst om kyrkan ligger gamla prästgården.

Ytterligare en kyrkogård, sällan använd, med ett gravkapell ligger några hundra meter öster om kyrkan.

Kyrkobyggnaden

Halmstad medeltida kyrka byggdes sannolikt under 1100 eller 1200 talet och bestod av

långhus, kor och absid. Under 1200-talet byggdes kyrkan till med ett torn i väster. På 1400-talets slut slogs valv i vapenhuset. Under senmedeltiden har troligen ett vapenhus byggts utanför sydportalen.

På 1800-talet ansågs kyrkan för liten, den rymde bara en tredjedel av församlingens invånare. 1862-63 revs den gamla kyrkan förutom tornet och kyrkans västmur och en ny salkyrka byggdes till tornet. Västportalen i tornet är troligtvis ny från denna tid. Nybyggnaden ritades av Johan Adolf Hawerman (1812-1885). Hawerman var arkitekt vid Överintendentsämbetet och ritade ca 100 ny- och ombyggnader av kyrkor i Sverige, bl. a Härnösand domkyrka. Nybyggnaden bekostades av kyrkans patronus, A Berg von Linde.

1878 byggdes en orgelläktare.

1922 upphör patronatsrätten till kyrkan

1951 gjordes en inre renovering under ledning av Eiler Græbe. Renoveringen omfattade nya bänkar med nytt brädgolv under, koret utvidgades, färgat glas i korfönstren, ny ytterdörr i väster, ommålning.

1975 Sockenstugan renoverades till församlingshem. Sockenstugan byggdes 1847 på platsen för en äldre fattigstuga och skola.

Kyrkan har ett flertal gånger putsats om.

2007 reparerades tornets yttertak, tornspiran och tillhörande takstolar/vind samt långhusets yttertak, takstolar och vind. Tornspiran och krönkorset nytillverkades och tornets taktegel lades nytt. Kyrkan målades in och utvändigt.

Exteriör

Kyrkan består av det medeltida tornet och ett rakavslutat långhus från 1862-1863. Tornet har en kvadratisk grundplan och är smalare än det tillbyggda långhuset. Fasaderna är spritputsade och vitkalkade. Både den gamla och nya delen är byggd av gråsten. Fönsteromfattningar och utsmyckningar är gjorda i tegel. I långhuset finns även inslag av välhuggen sandsten som är återanvänd sten från den medeltida kyrkan som troligen haft hörnkedjor av sandsten. Långhuset har en takgesims bestående av en tegelmurad rundbågsfris och profilerat listverk som löper runt hela långhuset, även på gavlarna. På långhuset finns murade och slätputsade hörnpilastrar krönta med miniatyrorn med sadeltak. Långhuset har en utskjutande svartmålad sockel medan tornets sockel enbart är målad.

Kyrkan från nordöst.

Kyrkan från sydväst.

Fönsteröppningarna på långhuset är stora, rundbågiga med slätputsade omfattningar. Över öppningarna finns ett profilerat draget listverk, så kallade "ögonbryn". På vardera långsidan finns fem fönster. Dessutom finns ett större tredelat fönster i koret och tre rundfönster. Gjutjärnsbågarna är spröjsade i ett rutnät med ett masverk överst med färgat glas. Solbänkarna är av gjutjärn och svartmålade.

Tornet har sex rundbågiga ljudöppningar med brädluckor i klockvåningen. Dessutom finns ett fönster i en rundbågig öppning i stickbågig nisch mot norr i andra våningen. Ett flertal ankarjärn på olika nivåer på tornfasaden, raka och i form av liljor, förankrar dragbjälkar och bjälklaget i klockvåningen.

Kyrkan har tre ytterdörrar. Huvudentrén är i väster i tornet och två dörrar i öster leder till sakristia och herrskapsloge i koret. Västra dörren sitter i en utskjutande prydnadsgavel med en rundbågig öppning flankerad av joniska kolonner. Den rakslutna dubbeldörren i ek med fyllningar har ett halvrunt överljus. Över portalen sitter en kalkstenstavla med text om att kyrkan är uppbyggd åren 1862-63 av A. Berg von Linde. De östra dörrarna är målade rundbågiga fyllningsdörrar som sitter i öppningar med slätputsade smygar. Dessa dörrar används inte längre.

Långhuset har ett sadeltak med gult, enkupigt och ofalsat tegel på öppen läkt, (dvs utan brädor och papp under teglet.) Tornet täcks av ett pyramidtak med rött enkupigt ofalsat taktegel, också lagt på öppen läkt.

Takavvattningen på långhuset är blandad, vit, svart och galvad plåt.

Interiör

Vapenhuset i väster har golv av oglaserat handslaget gult tegel. Väggar och valv är målade. Vapenhuset täcks av ett tegelkryssvalv med fyrkantiga ribbor vilande på pilasterknippen med kragband av två utkragande skift och ett skift emellan. Längs norra väggen leder en trappa till orgelläktaren och under denna finns ett förråd,

avdelat med en gråmålad brädvägg. Nedre delen av väggen är en fyllningspanel och kan vara en återanvänd del från äldre inredning. Dörren till förrådet har i sin övre fyllning en dekorativ utskuren blomma. Mycket små färgfragment av kalkmålningar på valvribborna skymtar i förrådet. I vapenhusets södervägg finns en nisch från en trolig ursprunglig fönsteröppning från 1200-talet.

Dörren till långhuset är en raksluten glasad pardörr med ett rundbågigt överljus. Det enskeppiga långhuset har ett rakavslutat, något upphöjt kor i öster och en orgelläktare i väster. Bänkinredningen är sluten och delad av mittgång och gångar längs sidoväggar och västvägg. Under bänkarna ligger brädgolv. Golvet i mittgången är belagt med oglaserat tegel i rutmönster av små kvadratiska plattor och större åttkantiga plattor. I sidogångarna är golvet av kvadratiska gula plattor från 1951. Väggarna är putsade och målade, nedre delen är gråmålad.

Långhuset mot koret

Taket är ett tredingstak, dvs ett brutet tredelat trätak, indelat i kassetter med profilerade trälistor. I kassetternas mitt sitter formgjutna, stora keramikrosor från Höganäs. Mellan vägg och tak går en vitmålad gesims.

Koret ligger två granitsteg högre än långhuset. Korets golv är lika långhusets mittgång förutom en fris av rött tegel på korets västra sidan. Innanför altarrunden ligger

brädgolv. Över det tredelade korffönstret med flerfärgat antikglas och masverk finns en båge med änglahuvuden, förmodligen av keramik. Fönstret omges av pilastrar på sidorna och en rundbåge över.

I koret står två rikt dekorerade träinbyggnader byggda i en nyklassicistisk stil. Dessa är sakristia och före detta herrskapsloge, numera textilförråd. Träväggen har en arkad av halvkolonner som bär ett listverk av rundbågar. Bågfältet är glasat upptill och har spegelfyllningar nertill. Mellan rundbågarna finns reliefer av rosetter och växtrankor. I överkant på skranket finns prydnader i form av palmetter och liljeformer. De nedre fönstren kan öppnas i herrskapslogen så att patronus kunde höra predikan inifrån sitt bås. Golvet är av brädor. Sakristian har samma utseende som herrskapslogen förutom att den är sammanbyggd med predikstolen och dess trappa finns i sakristian. På golvet ligger heltäckningsmatta. Dörr ut till kyrkogården finns i både sakristia och herrskapsloge.

I västra delen av långhuset finns orgelläktaren med en målad barriär av fyllningspanel. Läktaren bärs av tio fyrkantiga pelare. Undertaket är ett målat träkassett-tak utan profilering. Orgelläktaren har golv av furubrädor och nås genom trappan i vapenhuset.

En trappa fortsätter från läktaren till tornets andra våning som är valvkappans ovansida men saknar bjälklag. I den östra väggen syns konturerna efter den romanska kyrkans gavelsida murad i tegel. Från ett vilplan leder trappan upp till tredje våningen, klockvåningen, med en klockstol av ek. Golvet är av furubrädor.

Från klockvåningen nås långhusvinden. Taklaget över långhuset är av fur och består av sparrpar fogade halvt i halvt i nock och korslagda saxsparrar fogade till sparren strax under nock samt hanband och stödben. Tegelpannorna ligger utan råspont och papp. Pannorna är understrukna med kalkbruk för att hålla tätt. En heltäckande landgång finns på vinden för att kunna underhålla tegeltaket.

Inredning och inventarier

Altaret av trä är inklätt i tyg. Troligen från 1862.

Krucifix av trä där Jesusfiguren är från 1703 tillverkat av Gustaf Kilman. Korset och fundamentet är troligen från 1950-talet, då krucifixet också försilvrades. Krucifixet har tidigare ingått i en hel altarpopsats. Krucifixet står nu på altaret.

Altarringen, från 1862, är halvcirkelformad med vitmålade balusterdockor med knäfall och överliggare klädda med rött tyg.

Dopfont från 1200-talet av sandsten. Fonten har en rund cuppa utan dekoration som

viljar på en kraftig vulst som skiljer cuppan från foten. Foten är fyrkantig med en hög skråkant. Funten förvarades ett tag i stallet på Duveke gods efter det att den gamla kyrkan rivits men återfördes senare till kyrkan.

Predikstolen är från 1862 och sammanbyggd med sakristian. Korgen har fyra rundbågiga nischer dekorerade med skulpturer av evangelisterna, gjorda i keramik från Höganäs bruk. Under nischerna sitter en rad med änglaskulpturer i trä. Predikstolen är vitmålad och står på en pelare av trä som i sin tur står på en huggen sten som kan vara från den rivna medeltidskyrkan.

Bänkinredningen är från 1951 men 32 dörrar med beslag återanvändes från den äldre bänkinredningen. Bänkarna är målade i orangebrun kulör med beige speglar på ryggar och sidostycken. Lister och överliggare är i rött och grönt.

Orgeln från 1926 är byggd av Mårtenssons orgelfabrik i Lund. Två stämmor är från en äldre orgel byggd 1878 av Anders Viktor Lundahl.

Orgelfasaden är från 1878 och ritad av O. Mankell. Fasaden i nyantik stil är indelad i tre fält med rundbågar och synliga pipor mellan räfflade pilastrar. Mittpartiet har ett förhöjt gavelkrön dekorerat med ett reliefmönster av en krans.

Långhuset mot orgelläktaren från predikstolen.

Predikstolen med keramikskulpturer av evangelisterna

F.d. herrskapsloge numera textilförråd.

Storklockan från 1757.

Klockorna är av malm. Storklockan från 1757 är dekorerad med bl. a akantusfriser och inskriptioner. Lillklockan är från 1593 med inskrift, denna klocka används inte längre.

Övrigt

Predikstol. Rester från en äldre predikstol av Gustaf Kihlman från 1703 finns bevarade. Dessa består bl. a av fyra omålade träskulpturer av Kristus och tre evangelister, avbildade med sina attribut. Figurerna hänger på långhusets södervägg. Figurerna återköptes av församlingen 1967 från Duveke gård.

Gravsten av kalksten från 1400-talet ligger framför ingången till tornet

Kyrkogården

På karta från 1796 är kyrkogården liten med kyrkan mitt i. Kyrkogården har utvidgats 1837 samt 1868-1873 åt väster och norr. En trelängad gård låg tidigare på platsen för den senaste utvidgningen. 1873 skänkte patronus pengar till inhägnaden av den utvidgade kyrkogården och stenpelare och järngrindar sattes upp. 2007 togs stora lövträd ner mot öster som orsakade algväxt på kyrkan.

Kyrkogården omgärdas av gråstensmurar, hagtornshäckar och lövträd. Mot söder, väster och öster är muren i form av stödmur eftersom kyrkogården är förhöjd i förhållande till omgivande mark. Mot norr är avgränsningen delvis av gavlarna till församlingshem och förråd.

Huvudentrén till kyrkogården är i norr genom grindar av gjutjärn mellan runda grindstolpar av huggen granit, krönta med en stenkula. Kyrkan omges av singel. På norrsidan närmast kyrkan är gravplatserna buxbomsomgärdade och gångarna av singel. Stora delar av övriga kyrkogården är grässådd. Lantbrukare är den vanligaste titeln på stenarna. På södersidan är ett lapidarium skapat med gravstenar längs kyrkogårdsgränsen. Här finns ett flertal gravstenar med Thorvaldsens porslinsmedaljong "Natten". Den var vanlig under 1860-1880-tal. Flera järnkors som är uppsatta till de anställda på Duveke gods finns på kyrkogården. Andra typer av stenar som förekommer är naturromantiska avbrutna trädstammar som symboliserar det avbrutna livet, stenar vanliga 1870-1910. Mittemot kyrkans huvudentré står en stor gravsten till kyrkans patronus under nybyggnadstiden.

Kapellkyrkogården från 1904 ligger några hundra meter öster om kyrkan och är omgärdad av häck och lövträd. Den är grässådd och har enstaka gravar med buxbom. Begravningsplatsen används numera mycket sällan.

Lapidarium på södra sidan.

"Kapellkyrkogården".

*Järngrindar mellan huggna granitstolpar.
Prästgård till vänster och församlingshem till höger.*

Kyrkan från norr.

Byggnader på kyrkogården

Ett gravkapell, familjen Horns, står nordväst om kyrkan. Huset är vitputsat med trappstensgavlar och tegeltak. I kyrkogårdsgränsen mot norr ligger ett redskapsförråd och ett församlingshem, en före detta skola. Båda dessa hus har röd träpanel och sadeltak med tegelpannor.

Ett gravkapell ritat av Theodor Wåhlin 1908-1909 finns på kapellkyrkogården. Kapellet har mönstermurade gavlar i Helsingborgstegel. Kapellet används som förråd.

Kulturhistorisk karaktärisering för Halmstad kyrkoanläggning

Kyrkan ligger i ett öppet jordbrukslandskap. Av kyrkbyn återstår den gamla sockenstugan, numera församlingshem, prästgården med stall och ett par gårdar. Några kilometer därifrån ligger Duveke gods som tidigare haft stort inflytande över kyrkan.

Kyrkogården är indelad med buxbom och singel på norrsidan närmast kyrkan, övriga delar är grässådda. Ett stort antal äldre gravstenar finns sparade i ett lapidarium. Det finns några metallkors, till de anställda på Duveke gods där kyrkans patronus bodde. Dessa gravkors är tämligen ovanliga och har ett historiskt värde.

Kyrkogrinden är vackert och påkostat utformad i järn mellan huggna stenpelare.

”Kapellkyrkogården” som ligger separat från kyrkan har ett vackert begravningskapell ritat av Theodor Wählin med mönstermurade trappgavlar.

Kyrkan har kvar sitt medeltida torn från 1200-talet med valv från 1400-talet. Resten av den medeltida kyrkan revs 1862 och en ny kyrka byggdes, ritad av Johan Adolf Hawerman, arkitekt vid Överintendentsämbetet. Kontrasten mellan det medeltida tornet och salskyrkan från 1800-talet är påfallande. Tornet har en kvadratisk grundplan och är smalare än det tillbyggda långhuset. I tornet finns äldre igenmurade fönsteröppningar bevarade. Tornets murar och valv har ett byggnadshistoriskt värde genom att vara en rest från medeltidskyrkan.

1800-talskyrkan är exteriört välbevarad och i stort oförändrad.

Nybyggnaden är i nyromansk stil med pilastrar, rundbågsfriser längs taket och rundbågade öppningar med enkelfönster av gjutjärn. Yttertaket av tegel är lagt på öppen läkt och understruket vilket numera är tämligen ovanligt.

Interiört är kyrkorummet brett, symmetriskt och koret är rakavslutat. Inredningen är i stort kvar från 1862 förutom bänkarna och ändrade ytskikt, tidigare var inredningen ekådrad. Taket är ett vackert treadingstak med träkassetter dekorerat med keramikrosor vilket är mycket ovanligt och förmodligen unikt. Predikstolen från 1800-talet är gjord med nischer med evangelisterna men inte som brukligt i trä utan i det för en predikstol ovanliga materialet keramik. Predikstol, herrskapsloge och sakristia är samkomponerade.

Kyrkans historia är starkt förknippad med Duveke gods eftersom den varit en patronatskyrka. I Halmstad har patronus spenderat mer pengar på kyrkan än han fått in som tionde från församlingen. Inredningen är därför mer påkostad än vanligt. Patronus roll är tydligt framträdande genom herrskapslogen i koret, tavlan ovanför portalen i tornet och den stora gravstenen utanför entrén. Bevarade herrskapsloger som visar på en förgången tid är ovanligt. I logen kunde patronus höra predikan utan att bli sedd. Han hade en egen ingång utifrån till logen och behövde inte möta församlingen.

Rekommendationer

- Kyrkogrindarna av järn mellan stenpelare är vackert och påkostat utformade och bör värnas. Ett flertal äldre gravstenar, däribland järnkorsen till Duvekes anställda, är antikvariskt intressanta på kyrkogården. Gråstensmurarna behöver underhållas för att bevaras.
- Byggnadens yttre, i stort intakt sedan byggtiden, bör vidmakthållas. Framtida arbeten på kyrkan bör göras med ursprungliga material och tekniker. Taket på öppen läkt bör underhållas noga.
- De samkomponerade herrskapsloge, sakristian och predikstolen bör värnas. Bevarade herrskapsloger är ovanligt.
- Tredingstaket med tråkassetaket med keramik är mycket ovanligt och bör värnas.
- Traditionella material bör användas vid reoveringen av kyrkan.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Kyrkan ligger inom registrerad fornlämning Halmstad 30:1 som utgör Halmstad bytomt enligt karta från 1799 och skyddas enligt 2 kap. kulturmiljölagen.

Källor och litteratur

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, (utkast) opublicerad 2012

Underhållsplan Halmstad kyrka 2008-09-02, Wikerstål Arkitekter AB, Helsingborg

Söderåsbygden från ovan, Bertil Hagberg, 2011

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html> hämtad 2015-03

Intervju med representanter från Kågeröd-Röstånga församling, möte 2015-04-13.

Övriga uppgifter

Denna rapport, en kulturhistorisk karaktäristik och bedömning av Halmstad kyrka, Rönnebergs kontrakt, har upprättats av:

Kristina Simonsson (rapportförfattare, foto och inventering), Arkitekt SAR/MSA

Karl Johan Kember (granskning), Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden,
JAIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2015-03-16 Färdigställd rapport: 2015-06-26